

RAZGOVOR SA POLITIČAROM I DRŽAVNIKOM MIRKOM PEJANOVIĆEM¹

Razgovor vodili: Rahman Ademi, Mustafa Orçan

- *Možete li sa nama podijeliti Vaša lična iskustva sa Alijom Izetbegovićem?*

- Zahvaljujem na pozivu za razgovor. Moje kazivanje je vezano za ono vrijeme kad sam upoznao gospodina Izetbegovića, kad smo imali međustranačku saradnju, a to je vremenski bilo prije rata u BiH. Zapravo, to je bilo u vrijeme kada se u BiH uvodio višepartijski sistem, dakle, od proljeća 1990. godine. Vratit ću se na taj dio da kažem kakve smo razgovore vodili, kakvu smo imali komunikaciju, razmjenu mišljenja. A onda ide jedan drugi dio – i vremenski i sadržajno – a to je '91. godina, kada je uspostavljena prva višestranačka vlast, a moje učešće u međustranačkoj saradnji je bilo to što sam bio predsjednik jedne manje stranke koja je imala i poslanika u parlamentu. Treći period naše saradnje, moje saradnje sa predsjednikom Izetbegovićem, bio je od juna 1992. godine, početka juna, pa do septembra 1996. godine, dakle poslije Dejtona. To je period zajedničkog rada u Predsjedništvu Republike BiH, jer sam od juna '92. godine ušao u ratno Predsjedništvo. I, naravno, moja saradnja, moja povezanost i komunikacija sa predsjednikom Izetbegovićem bila je i u vremenu nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma; ta saradnja odvijala se u nekoj mjeri kao društvena i politička, a u nekoj mjeri i kao saradnici iz rata. Na neki način sam se i privatno interesovao za njega, njegovo zdravlje, obilazio sam ga i bio sam mu i na dženazi, govorio sam mu na dženazi, na komemorativnoj sjednici (od tri govora jedan je bio moj), na prijedlog tadašnjeg predsjednika Tihića i bio sam u povorci ljudi iz cijele BiH, od Predsjedništva do Kovača. To je neka podjela vremena i odnosa i, naravno, ima i onaj odnos poslije smrti, a to je da sam uvijek u povodu godišnjica učestvovao, bio prisutan. Da se vratimo ovom vremenu početka. Dakle, to je 1990. godina, početak te godine, mart-april. Tada se najavilo da će se formirati – i prva je i formirana – prva bošnjačka stranka, stranka bošnjačkog naroda i bilo je spominjano više ideja: da to bude muslimansko-jugoslavenska stranka poput one kad je nekad Spaho imao stranku, pa onda muslimanska-bošnjačka stranka, ali te ideje su svedene na formiranje SDA. Sjećam se vremena kad je formiran inicijativni odbor za pripremu osnivačke skupštine, to je bilo, mislim, mart-april '90. godine i tada se već u javnosti govorilo da će Alija Izetbegović, koji je nekoliko mjeseci

¹ Intervju sa prof. dr. Mirkom Pejanovićem: Tekst je objavljen u časopisu HECE, Aylık Edebiyat Dergisi, yıl: 20, sayı: 229, ocak 2016.

prije toga izašao iz zatvora, biti kandidat za lidera te stranke. Širila se, zaživljavala je ta ideja. U to vrijeme sam bio predsjednik Socijalističkog saveza radnog naroda BiH. Zapravo, izabran sam početkom marta 1990. godine. To je bila jedna socijalistička organizacija frontovskog tipa, koja je imala u onom sistemu ulogu demokratskog okupljanja građana u mjesnim zajednicama i povezivanja svih partija u tom frontu i ona je imala neku pozitivnu ulogu. I ja sam izabran – tada je to bilo dosta zanimljivo – iz skupine mladih, a bilo je šest kandidata. Taj savez je bio demokratska struktura, otvorena, narodna struktura – nije on bio kao Savez komunista. Imali smo veliki uticaj na izvršnu vlast i tada sam od Izvršnog vijeća Skupštine BiH tražio konkretno da se ovim novim strankama koje se formiraju daju neki nužni, početni uslovi za rad. Mi smo to inicirali i dobili pozitivan odgovor i za SDA, kasnije i za SDS tokom ljeta, a nekad u jesen i za HDZ. To je bio odnos prema demokratskim promjenama. I u tom vremenu kad su pripremali osnivačku skupštinu u SDA, neki ljudi iz tog inicijativnog odbora su mene obilazili, organizovali su tako razgovore, konsultacije, zanimalo ih je mišljenje o prilikama u BiH, o nekim ljudima itd. Čak je došao jedan moj školski drug po uputi Izetbegovića da se sa mnom sretne. I to su bili vidovi početne komunikacije i početne saradnje, da bismo se mi sretali u vremenu od početka jula, zapravo od juna 1990. pa do novembra 1990. godine kad su provedeni višestranački izbori. Mi smo se sretali na skupovima i tematskim televizijskim emisijama. Socijalistički savez se u junu-julu transformisao u stranku pod imenom Demokratski socijalistički savez i ja sam postao predsjednik tog Saveza i onda smo kao stranka išli u izbore. Pa sam se sretao sa nosiocima funkcija u SDA i sa Izetbegovićem. Učestvovali smo u dvije emisije zajedno; bile su priče šta stranke zagovaraju, kako vide izbore, kako vide budućnost. To su bili moji prvi susreti i moje prve spoznaje o Izetbegoviću. On je unosio jednu vrstu mirnoće, blagosti u komunikaciji, lakoću u komunikaciji, dobronamjernost, otvorenost, bez užtogljenosti i nekako smo, može se kazati, imali osjećaj obojica da možemo imati laganu komunikaciju i po tom osnovu i saradnju. Izborna kampanja je tekla i okončala se početkom novembra. Izbori su bili 19. novembra 1990. godine i na tim izborima će apsolutnu pobjedu odnijeti SDA, SDS i HDZ; 84% mjesta u Parlamentu BiH su dobile ove tri stranke. Opozicija je dobila 16% i bila je marginalizirana. Unutar te tri nacionalne stranke, one su se tako nazivale, a bile su i jednoetničke: stranka Bošnjaka, stranka Srba, stranka Hrvata, SDA je sa svojom listom osvojila 34% mjesta u parlamentu, SDS 31%, a HDZ 17%. Dakle, SDA je i individualno, pojedinačno osvojila veliki procenat. Onda je uslijedilo formiranje većine u Parlamentu i formiranje Vlade BiH. I nakon konstituisanja Parlamenta, uslijedile su konsultacije sa svim predsjednicima stranaka o mogućim rješenjima za izvršnu vlast. Po tom osnovu sam konsultovan, jer sam imao jednog poslanika iz Banje Luke i 5

zajedno sa SDP-om, iz raznih krajeva BiH. Predsjednik Izetbegović je predvodio konsultacije, po dogovoru. Bio je i Kljujić tad, po dogovoru su oni to planirali i mi smo im dali podršku za ono što su predlagali. Izabrana je Vlada i počeo je tako rad višepartijske Skupštine BiH i višepartijskog Vijeća ministara. Dakle, to je bila već prisutnija saradnja, jer se mi sad srećemo u Parlamentu; iako sam ja bio opoziciona partija, imaju te komunikacije koje su bile ove vrste – konsultativne. I onda je započeo rad višepartijske Skupštine BiH, odnosno Parlamenta. Prvih nekoliko mjeseci taj rad je bio dosta uspješan. Ove pobjedničke stranke su uspješno podijelile učešća u resorima vlasti i oni su to zvali partnerstvo u podjeli vlasti i te odnose u vlasti su zvali partnerski odnosi. Tu formulu partnerskih odnosa u većini je nametao SDS; oni su govorili: „Mi možemo biti u partnerskim odnosima u ovom vremenu, mi ne možemo biti u koalicionim odnosima.“ To je jedna zamka koja je protiv parlamentarne demokratije i protiv moći parlamenta, jer on moć ima time što se formira koalicioni sporazum od stranaka koje su osvojile izbornu većinu, a onda na osnovu koalicionog sporazuma ide program, a na osnovu programa ide vlada i, ako nešto ne uspije, oni kao koalicija prestaju biti nosioci većine. Tako je u modernim demokratijama, ali pošto smo mi na početku, kod nas je to išlo previše balkanski, klizavo. Ja sam poslije istraživao taj fenomen zajedno sa Slovencima i uočio sam da je Izetbegović bio najizrasliji, najupućeniji lider u to doba, i u odnosu na Kljujića i u odnosu na Karadžića. Kljujić je bio vrlo blizak saradnji sa Izetbegovićem i bio je predan ideji države BiH. Karadžić je od početka bio vrlo sumnjičav u svemu, ali Izetbegović nije pristajao da se otvaraju ta velika politička pitanja. Bio je svjestan da su oni dobili veliku pobjedu i da treba da pokažu narodu da mogu nešto zajedno raditi. Tu je Izetbegović bio dosta mudar, trpeljiv, a onda je negdje s početka 1991. godine konstituisana vlast. Izetbegović je bio predsjednik Predsjedništva, Krajišnik predsjednik Parlamenta, jedan Hrvat je bio predsjednik Vlade; u Bosni se uvijek o tome vodilo računa. Nakon 2-3 mjeseca rada Parlamenta, otvorilo se pitanje političkog, pravnog i državnog statusa BiH. Naspram disolucije SFRJ, koja je bila toliko uzmakla da je bilo gotovo, sve institucije su bile u rastakanju, jer se u to vrijeme Slovenija opredjeljuje za samostalnost i odvaja se, isto i Hrvatska i kasnije i Makedonija, a BiH nije mogla više izbjegavati to pitanje i otvorila se diskusija u Parlamentu BiH. U okviru te diskusije nastalo je više dokumenata, jedan memorandum o tom nezavisnom putu BiH, a te dokumente su predlagale SDA, HDZ i sve opozicione partije, sem Srpskog pokreta obnove, koji je radio samo ono što radi SDS. I onda su počele teške diskusije, politički sukobi u parlamentu, da bi ti sukobi trajali skoro cijelu godinu i krajem 1991. godine se sveli na dvije političke opcije: jedna je traženje rješenja da se BiH razvija kao suverena, nezavisna država; na toj strani su bile SDA, HDZ i pet opozicionih partija. Na drugoj strani je opcija

Karadžićeve stranke i Srpskog pokreta obnove; oni su zagovarali da BiH ne može biti suverena – ona je samo administrativna jedinica, nema državotvorni i državnički kapacitet. Rasprave su bile vrlo teške i to se sve na narod prelijevalo, pogoršavalo se stanje međuetničkih odnosa. Karadžić je zagovarao da BiH može biti samo u sastavu Jugoslavije, odnosno u sastavu saveza srpskih država i onda je došlo do jedne historijske, presudne sjednice na kojoj je Karadžić zaprijetio: *Ako se odlučite za nezavisni razvoj BiH, onda ste odlučili da idete jednom autostradom u kojoj ćete svi nestati*, parafraziram. Onda je Izetbegović njemu odgovorio vrlo stameno, uzbuđeno, za govornicom, da baš zbog toga kako se negira historijsko biće Bosne, baš ne bi trebalo prihvatati ideju i ostati u Miloševićevoj Jugoslaviji. Uslijedilo je donošenje odluke za provođenje referenduma i izlazak Karadžića i njegove stranke iz Parlamenta. Oni su, izlazeći iz Parlamenta, najprije formirali Skupštinu srpskog naroda u Bosni, potom su se izmjestili na Pale i potom su izveli svoje pripreme za vojnu opciju da svoje ciljeve ostvaruju silom. Referendum je organiziran početkom 1992. godine. Veoma je uspio, izašlo je 64% upisanih u birački spisak. Glasalo je 99% za suverenu i nezavisnu državu BiH. Zapravo, tamo je pisalo: *Bosnu i Hercegovinu, državu naroda (nabrojani naroda) i ostalih građana koji u njoj žive*. Rezultati referenduma će biti usvojeni u Parlamentu kao izvještaj i bit će osnova evropskim i svjetskim silama da daju međunarodno priznanje BiH. I tako je i bilo: prvo EU, zatim SAD i dalje. Kad su saopšteni rezultati referenduma, SDS je – koristeći se snagom Miloševićevog režima i JNA, koja je sva otišla u njihove ruke – odmah napravio blokadu grada i počeli su prvi sukobi; poneki civil je stradao i do kraja aprila počelo je granatiranje Sarajeva i njegova opsada. Tako je rat krenuo.

Drugi dio i vremena i sadržaja odnosi se na moj ulazak u ratno Predsjedništvo. Prije toga su napustili Predsjedništvo i dali ostavke dva člana iz reda srpskog naroda, prof. Koljević i prof. Plavšić, i Predsjedništvo je ostalo bez svog punog sastava i legitimiteta. Ono je sastavljeno od predstavnika triju naroda, po dvoje od triju naroda i jedan iz reda ostalih; Bošnjaci su Izetbegović i Fikret Abdić, Hrvati Ključić i Boras, iz ostalih Ganić, Srbi Plavšić i Koljević. Na njihovo mjesto mogli su doći ljudi iz srpskog naroda koji su iza njih na listi iz '90. godine po broju glasova; to su bili prof. Kecmanović i ja. Mi smo mogli postati članovi Predsjedništva. Ali bili su pokrenuti pregovori jesmo li mi spremni ući u Predsjedništvo; rat je već počeo i čime bismo mi ušli u Predsjedništvo pošto smo mi bili opozicione stranke – Kecmanović na čelu Reformskih snaga Ante Markovića, a ja na čelu svoje stranke. Mi smo formirali centar opozicionih partija i zamolili smo akademika Filipovića da on koordinira taj centar. Mi smo radili dva-tri mjeseca gdje je danas CIK. Raspravljali smo o svim pitanjima koja su stigla na dnevni red države BiH i raspravljali smo i o

pripremi za referendum i o izlasku u javnosti i o zagovaranju da ne dođe do rata, a imali smo česte pozive da dođemo u Predsjedništvo na sastanak koji je organizovali predsjednik Izetbegović i ostali članovi. Tad se otvorilo pitanje da mi uđemo u Predsjedništvo i opozicioni blok stranaka je oblikovao političke uslove našeg ulaska. Kasnije će se Izetbegović potpuno složiti. Jedan od uslova je bio da Predsjedništvo donese i usvoji dokument kojim bi se odredio karakter države koja se brani, za koju se bori i koja se želi razvijati. Taj dokument je nazvan Platforma o radu Predsjedništva u ratnim uslovima. Pošto smo mi iz opozicionog bloka zagovarali taj dokument, i kad su prihvaćeni uslovi, mi smo 1. juna ušli u Predsjedništvo. Mene je zapala uloga da napišem taj dokument u prvoj verziji jer u toj komisiji su bili Kljujić, Abdić i Kecmanović. Kecmanović je trebao pomoći da se to napiše, Fikret i Kljujić nisu bili vješti u tome baš. Kecmanović se tad nešto razbolio i ja sam odvojio dva dana da to napišem. Mi smo po tom dokumentu radili sve do Vašingtonskog sporazuma, pa i kasnije, a objavljen je u julu '92. godine; bio je temelj koji je odredio kakva će biti država, odredio je za šta se bore patriotske, demokratske, građanske stranke, omogućio je formiranje Armije RBiH, definisao je odnose sa susjedima i bio je dokument u kojem se prvi put spominje da BiH svoju političku egzistenciju i razvoj vidi u postizanju članstva u EU. A što se tiče unutrašnjeg uređenja, zagovarali smo BiH kao državu ravnopravnih naroda i ustrojstvo kakvo imaju demokratske države u EU; da imaju tri nivoa vlasti: državni, regionalni i lokalni nivo vlasti. Ta platforma je bila vrlo značajna. Na osnovu toga dokumenta smo formirali Armiju BiH, sve patriotske snage okupili oko odbrane BiH i mi smo tu stavili odrednicu o nužnosti pomoći međunarodne zajednice da se u BiH mirovnim, političkim sredstvima zaustavi rat. Moja konkretna uloga je bila da učestvujem u pregovorima koji su u septembru '93. godine otvoreni u Ženevi za bivšu Jugoslaviju; u centru je bila BiH. Ja sam bio godinu i po u toj delegaciji. Prvi plan je bio Vens-Ovenov plan; to je bio plan o deset provincija i centralnim institucijama. To su predlagali opozicioni političari; to smo bili ja, akademik Filipović, prof. Duraković i Miro Lazović. Mi smo osnovu za taj mirovni plan definisali u Cirihu u kući Adila Zulfikarpašića. Taj plan nije prihvaćen, osporio ga je Karadžić. Pregovori su nastavljeni i došlo se do drugog plana, Oven-Stoltenbergovog plana; to je plan koji je u ljeto '93. godine bio u završnom obliku. On je išao na tri etničke republike: bošnjačku, srpsku i hrvatsku. Nije ni on prihvaćen, odbila ga je Skupština u Sarajevu, Parlament i Sabor Bošnjaka, jer je jedan od uslova bio da se osigura povratak Bošnjaka na prostore odakle su protjerani i onda to nije prihvaćeno kod drugih – i propao je. Rat je nastavljen. Radili smo u vrlo teškim uslovima, bez struje, vode, hrane, noću smo radili. Onda je došlo da eskalacije sukoba; proširilo se na hrvatsko-bošnjački sukob; druga polovina '93. godine je bio najteži period. Prelom je bio kad su SAD preuzele

inicijativu i počele tražiti rješenje – mirovno, političko rješenje i to je za nas veoma važno. Za nas su SAD bile kao babo-spasilac, figurativno kazano. Došlo je do Vašingtonskog sporazuma, zaustavljen je rat između Bošnjaka i Hrvata, formiran je federalni nivo vlasti i onda je uslijedila konsolidacija odbrane na teritoriji pod kontrolom BiH i HVO-a. Uslijedila je i saradnja sa Republikom Hrvatskom i njihovom vojskom – ima Splitski sporazum iz tog vremena – i onda je Armija BiH u takvim uslovima, tako ojačana, već prešla u inicijativu, da bi pred Dejton, koji su inicirali Amerikanci, došlo i do kombinacije diplomatskih i političkih pritiska sa vojnim udarima. Došlo je do zračnog udara u augustu '95. godine i došlo je do udara na položaje vojske Republike Srpske. Tražila su se dva rješenja: jedno je da se povuče teško naoružanje sa linija oko Sarajeva, a drugo da Karadžić ne može predstavljati Srbe u pregovorima, jer je on bio u svakom mirovnom rješenju. Milošević je prihvatio oba uslova kad je vidio da je za nekoliko sedmica porušeno sve što su imali: sistemi veza, topovski položaji itd. Onda je uz pomoć Crkve isključio Karadžića iz toga; to je potpisao patrijarh i on je imao ovlast da zastupa cijeli srpski narod. Onda su uslijedili pregovori u Dejtonu i oni su završeni kako je već poznato. Vrijedilo bi da kažem kako smo u ratu izvodili aktivnosti u cjelini, a posebno aktivnosti da se održi mobilnost i snaga Armije BiH, da se održi podrška građana, volja za patriotizmom i imali smo uspjeha, jer je Predsjedništvo bilo veoma složno, homogeno u onome što je bilo najvažnije tada, a to je odbrana integriteta i suvereniteta države BiH putem svih snaga: Armije, Civilne zaštite, specijalne jedinice MUP-a. Imali smo aktivnosti nevladinih organizacija i udruženja. Formirano je Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca '93. godine. 1994. godine je formirano Hrvatsko narodno vijeće, formirano je Srpsko građansko vijeće. To je bilo veoma važno. To su bila nevladina udruženja, ali su stvarala klimu povjerenja, nade i mi smo imali jednu posebnu dimenziju vođenja pregovora unutar međunarodne zajednice za mirovno rješenje. Tako smo došli do mira. Kad se pripremao Dejtonski mirovni sporazum, imali smo diskusije u Predsjedništvu, pa i ranije; to su bile kasne noćne sjednice, dolazio je i predsjednik Vlade, komandant vojske i ministar MUP-a. '93. godine, kad je bio prijedlog o tri republike, neki članovi Predsjedništva iz bošnjačke strukture su predlagali da se taj plan prihvati, uz uslov da se izađe na Savu i u Neum. Mi iz opozicionih partija – ja, profesorica Mijatović, profesor Duraković, profesor Komšić i Lazović, sve ljevičari (Da znate, rodno mjesto države BiH je Drugi svjetski rat, borba partizana, antifašistički pokret i sve to su predvodili ljevičari) – smo u toj noćnoj sjednici osporili tu ideju. Izetbegović je bio vrlo vješt čovjek i on je i slutio možda da će se to dogoditi; rekao je, kad je vidio da taj čovjek koji je predložio nema podršku, da nemamo konsenzusa ni blizu za to i da to možemo skinuti s dnevnog reda. I to nije prošlo.

Alija je kasnije jako cijenio to naše čvrsto držanje, odbranu integriteta, suvereniteta i međunarodnog subjektiviteta države. U pripremama za Dejtonski sporazum mi smo na jednoj sjednici ovako odlučili: da mi možemo prihvatiti mirovno rješenje i da smo za mirno rješenje pod uslovom da se sačuva teritorijalni integritet, suverenitet i međunarodni subjektivitet. A za unutrašnje ustrojstvo rekli smo da ono može biti rješavano po fleksibilnoj osnovi. Onda je formirana delegacija koja je išla u Dejton, na čelu je bio Izetbegović, za razliku od pregovora u Ženevi gdje je bio na čelu Silajdžić. I mene je Izetbegović zovnuo jedan dan i pitao: „Hajde da sastavimo ostale članove delegacije“; pitao me: „Evo, ti bi trebao ići“, a ja sam rekao da sam već dvije godine bio u Ženevi na pregovorima, da sad ide neko drugi. Predložio sam Lazovića i predložio sam Komšića. Predsjednik je još vodio i Silajdžića. Oni su došli sa paketom mira; imaju izjave Izetbegovića da to nije najsretnije rješenje, ali svako mirovno rješenje je bolje od nastavka rata i *de facto* to se i pokazalo u svim ovim godinama. Mi smo došli do jedne tačke 1996. godine kad su slijedili prvi poslijeratni izbori. Naš mandat je bio do septembra '96. godine, mandat ratnog Predsjedništva. Mi smo se sastali da kao ljudi, prijatelji, kao saradnici jednom zajedničkom večerom označimo kraj našeg zajedničkog rada. To je bilo u jednoj dobroj atmosferi, a Izetbegović je rekao ovako (inače on nije bio sklon nekim pohvalama takve vrste: „BiH je u ovom ratu stradala više nego ikada u prošlosti; to je bila jedna vrsta vulkana, zemljotresa, sve se polomilo, sve se uništavalo; toliki ljudi su bili protjerani; i prijetila joj je opasnost da bude uništena, ali je BiH istovremeno imala jednu sreću, a to se ogledalo u tome da su odbranom BiH rukovodili ljudi u Predsjedništvu koji su bili iskrene patriote svoje zemlje i koji su bili jednoglasni da se odbrani integritet, suverenitet i međunarodni subjektivitet i multietničko biće BiH.“ Time je Izetbegović definisao ulogu i značaj ratnog Predsjedništva u vođenju otpora, odbrane i pregovora za mir. A u najtežim situacijama tokom pregovora u Ženevi i kasnije, recimo, taj Englez Oven je bio dosta rigidan: raspored snaga na terenu je takav i takav – ne može se ništa promijeniti, a onda smo ga mi nagovorili da ode u Sarajevo '93. na '94. i onda smo tamo organizovali da se sretne sa najistaknutijim intelektualcima iz srpskog naroda i on je sve to čuo i vidio i čuo je da su i tokom rata ovdje nastajali nacionalno mješoviti brakovi, što je istina, išlo je do 19% u opštini Centar. Onda kad se vratio u Ženevu, na tim sesijama, kada počnu, znao je reći da se on uvjerio da postoji multietnički život, da postoji tolerancija, da nije istina da su ljudi u vječnoj mržnji i da zbog toga vode rat i znao je reći: „Mi ćemo podržavati ona rješenja koja dođu od legitimnog, multietničkog i višestranačkog Predsjedništva“; oni su to zvali vlada. Što se tiče pripreme sjednica, odlučivanja o osjetljivim pitanjima, predsjednik Izetbegović je imao jedan metod koji vrijedi spomenuti i koji u vođenju političkih procesa ima jednu

posebnu vrijednost. On je konsultovao članove Predsjedništva u pripremi sjednica, u pripremi donošenja odluka i te konsultacije su bili slobodni, demokratski razgovori, razmjena ideja i projekata; nikad nije stvarao tenzije ako je naišao u razgovoru da nešto ne ide. To je bila jedna zdrava konsultacija i ona je ostavljena da sazre; dakle, on je posvećivao mnogo vremena pripremanju odluka, sjednica i imao je metod koji je vodio dobrim rješenjima. Ja sam imao neku poziciju da je mene zvao među prvima da konsultuje mogućnost neke odluke, a u neko doba mu je prof. Atif Purivatra na nekom kongresu bošnjačkih intelektualaca rekao: „Alija, ja sam ovim mojim što su malo glasnjiji u Vijeću bošnjačkih intelektualaca rekao 'idite vi, brate, kod Pejanovića, pa ako on prihvati odluku koju zagovarate, onda ću je i ja podržati.“ Onda je prof. Purivatra rekao: „Pa ako Pejanoviću kao Srbinu, članu Predsjedništva, kojem stalno glava visi o koncu, u sigurnosnom smislu, ako njemu to odgovara, pa što nama ne bi odgovaralo!“ To je bila neka vrsta traženja najmekših rješenja, a i predsjednik Izetbegović je to isto primjenjivao, samo nije naglašavao; među prvima me je zvao za konsultacije. Ja sam mu bio kooperativan. Uvijek smo nakon nekog truda dolazili do rješenja, do donošenja odluka, ali u jednom slučaju je bilo vrlo teško: on je mene pozvao na konsultacije i rekao je da mi moramo birati novog komandanta Armije BiH, moramo smijeniti Sefera Halilovića. Ja sam na prvoj konsultaciji odbio tu ideju, odbio sam je i na drugoj, jer sam znao koji je napor Sefer kao profesionalac uložio da se formiraju jedinice, da se uspostavi odbrana, da to funkcionise kao prava vojska. I Izetbegović je bio svjestan toga. Na trećoj konsultaciji je on meni otkrio karte do kraja, kaže: „Znaš, Pejanoviću, ja to sve razumijem što ti govoriš, da neće biti dobro primljeno, ali mi smo pred tim da sa Hrvatskom uspostavimo mir, da prekinemo rat, ali nama je rečeno da nema nikakvog mira ako će Sefer Halilović biti i dalje komandant Armije.“ Poslije sam saznao što je to tako, a Alija nije imao manevara; saznao sam da je Sefer Halilović bio na ratištu u Hrvatskoj prije nego što je došao u Bosnu i da su ga registrovali u tom smislu i da su to uzeli zloupotrebljavati. Drugi važan razlog je: kad smo mi u Predsjedništvu odobrili da ide jedna akcija Armije, mi smo odavde izašli, i Sefer je izašao, i oni su došli do pred Jablanicu. To su bile značajne snage, to je bila ofanziva Armije BiH protiv HVO-a. Tamo je počinjeno, u jednom dijelu, u Grabovici, zločin: naši su ljudi, pripadnici Armije BiH, počinili zločin; jedna manja grupica je ušla tokom noći u selo i sve ih pobila, ali to je usputno. Međutim, ofanziva je išla tako dobro da se približavala zapadnoj Hercegovini i neki će se novinari vodećeg španskog lista probiti do Sefera Halilovića, do komandanta, i tražiti intervju, veliki intervju na naslovnoj stranici. I pita ga ovaj: „Dokle ćete ići?“, kaže: „Do mora“. Pita ga dalje: „Šta će biti sa Hrvatima?“, pa kaže: „U more ćemo ih“. I iste noći je diplomatski predstavnik u Ambasadi Hrvatske to javio Tuđmanu, a Tuđman je iste noći

probudio Izetbegovića. I nastali su sporovi. I valjalo je iz tih sporova izaći, a Sefer je bio onako vojničina, pozitivna, i nekad mjesec-dva prije su u Mostaru u uništavanju bošnjačkog dijela Mostara oni ekstremni pripadnici HVO-a srušili most i onda je uhvaćen jedan razgovor između njih i ovih gore na brdima Srba, i pitao je neko: „Šta ćete sa muslimanima kad ste ih toliko zbili i sve rušite?“, kaže: „U Neretvu!“ I njima Sefer to vrati, kaže: „Vi ćete u more“. I to je bio politički skandal i on je opet poučan da oficir ne smije davati političke izjave, mora se sačuvati. I kad je meni to Izetbegović rekao – vi ćete to objaviti, ovdje na ovom jezičkom prostoru, nisam ja to nigdje otvarao, to su sve ratne zapakovane priče! – ja sam onda rekao: „Predsjedniče, dozvolite mi da razmislim.“ I vratio sam se za neko vrijeme i rekao sam da dajem saglasnost da se promijeni komandant: preči je mir nego komandant. A onda je on meni rekao hvala i zvao je druge članove Predsjedništva i sutradan je bila sjednica i smijenili smo ga. Drugi primjer je bio sa samovoljom komandanta Mušana Topalovića Cace u jednoj ovdje jedinici; to je bila 10. brdska, koja je držala liniju ispod Trebevića. Taj komandant se bio oteo, nije poštovao nijednu hijerarhiju u vojsci. On je najprije odvodio na tu liniju i na liniji su ljudi ginuli, nisu se vraćali, to je bilo namjerno – Srbe, pa počeo Hrvate, i starije i mlađe, i ljudi su završavali u smrti, a onda je počeo i Bošnjake s ulice direktno. Jednog dana je pokupio jednog violinistu, mladog čovjeka, i onda je nastala jedna konsternacija u Sarajevu: kuda to vodi, šta se to radi itd. Čak je i mene jednog dana htio uhapsiti, koliko se on bio osilio! Onda sam ja kao predsjednik Savjeta za zaštitu građanskih prava i ustavnog poretka pokrenuo nekoliko sjednica i kroz te sjednice smo došli do odluke – već je bio novi komandant Rasim Delić – da se ovaj mora ukloniti, smijeniti po svaku cijenu. Najviše je pomogao Delić; on je javno rekao na jednoj sjednici – novinari objavili i gotovo – da on ne provodi nikakve odluke viših instanci, ni Armije, ni korpusa i gotovo je bilo. Onda smo donijeli jedan plan – da kažem skriveni, tajni plan – da se pristupi njegovom sklanjanju. Nakon dva mjeseca je to i urađeno sa posljedicama koje su bile teške; njega se moralo, izgleda, likvidirati, a ne čuvati za suđenje, a sa posljedicama da su mladi ljudi, pripadnici i Armije i MUP-a, koji su bili u stvaranju obruča, pošto se nije htio predati – on je tamo postavio svoje snage – bili svi iskasapljeni i pobijeni, uključujući i sina ministra tadašnjeg MUP-a Avde Hebiba. Moram reći da u početnim koracima da se krene u to da se zaustavi jedan takav moćnik, samovoljac, Izetbegović je bio dosta skeptičan i nije baš pružao dovoljno podrške da u tome idemo normalnim koracima; govorio je da to može ugroziti taj dio odbrane, vjerovatno je imao i neke druge razloge, ali u cijelosti je prihvatio. Bilo je tu i situacija – nije on to meni direktno ali jeste preko drugih – ljutkastosti na mene da ja to previše forsiram i tako. Naravno, ja sam iz srpskog naroda, Srbi su tu iznutra stradali isključivo samovoljom –

jesu i od granata kao i svi – ali samovolja te odvede i nema te. I onda smo i to dovršili. Dakle, moja saradnja sa Izetbegovićem u vremenu rata bila je u svim pitanjima na osnovi zajedničkog cilja, odgovornosti, kooperativnosti i dolazili smo do sporazuma, do pronalaženja najboljih rješenja. On je u jednoj situaciji rekao da mu nikada nisam dolijevao ulje na vatru i to je bilo tačno, jer sam nosio jednu odgovornost što sam u tim uslovima bio član Predsjedništva, ali on je nosio najveću odgovornost, pa i najveću patnju; stradalo je puno stanovništva, posebno bošnjačkog, on je bio prvi čovjek i valjalo je s tim i u noć i u dan. Ja sam tu saradnju nastavio i poslije rata, kad više nisam bio u vlasti. Otišao sam svojim poslom na univerzitet. Volio sam ga obići, volio sam ga vidjeti, imali smo dobru komunikaciju, znali smo i prodiskutovati neke stvari. Želim kazati nešto i o njegovoj samoj ličnosti: on je vrlo skroman čovjek u oblačenju, u jelu, u držanju. Meni su na to prigovarali neki ljudi, pa kaže: „On je imao novce, dobijao od Turske, Irana.“ Ja to ne znam i ne mogu u to ulaziti, ali je on imao vrlo skromno držanje. Je li on neke svoje familije nagradio, nije nagradio – ja u to ne mogu ulaziti, ali je on bio vrlo skroman i naročito je brinuo da se od svakog dinara pokriju obaveze u jedinicama na terenu, prehrana, oružje. E sad, da zaokružim: Izetbegović je došao na čelo jedne stranke koja je dobila najveće povjerenje u vremenu kad se raspadala Jugoslavija i raspala, u vremenu kad su bile tektonske promjene u Evropi, pao socijalizam, srušen Berlinski zid, uspostavljen novi svjetski poredak, raspao se Sovjetski Savez, u vremenu kad su jugoslavenske republike, koje su činile federaciju, vidjele različite izlaze iz krize i pada socijalizma, uvođenja višepartijskog sistema. Drugo, on je bio u vremenu kad Milošević nije prihvatao osamostaljivanje republika; konkretno za Bosnu je govorio da te avnojske granice ništa ne priznaje. Njegov projekat se u literaturi spominje kao velika Srbija, mala Jugoslavija, međutim, to je projekat koji se sastoji u tome da se zaokruže svi dijelovi, sve teritorije na kojima Srbi žive u BiH, u Hrvatskoj, da se od toga napravi jedna država Srba. Zato je imao veliku snagu svog režima i imao je naslijeđenu Jugoslavensku armiju. Dakle, došao dar u ruke; ta vojska je pretvorena u Vojsku Republike Srpske, a mjesecima su se vraćale vojne postrojbe, jedinice iz Slovenije u Hrvatsku, pa u Bosnu, i čak iz Makedonije i Bosna je bila najveći koncentracioni lager oružanih snaga i tehnike; u tim uslovima voditi otpor, odbranu, ostati stamen, imati tu vrstu odgovornosti, hrabrosti – to pripada Izetbegoviću i, naravno, članovima Predsjedništva koji su to zajedno radili; ali on je bio isturen, i u ime naroda, i u ime države.

- *Poznata je ona njegova inicijativa sa Gligorovom?*

- Da, mogu vam to prokomentarisati. To je bilo u prvoj polovini 1991. godine. Predsjednici jugoslavenskih republika su imali zajedničke sesije, sastanke i kružili su čas Slovenija, čas Hrvatska, čas Bosna i iz tih njihovih

razgovora, koji su bili pomalo približavanje ali i udaljavanje, nastala je ideja: to je bila ideja konfederacije, to je čak i Tuđman prihvatao. A onda su Izetbegović i Gligorov dali zajedničku inicijativu da se uspostavi asimetrična federacija; znači više od konfederacije, znači one republike koje žele da zadrže više zajedničkog, a one koje ne žele – samo su konfederativne. Međutim, to također Milošević nije prihvatio. On nije prihvatio nijednu ideju konfederacije i to je propalo. Onda su ovi drugi krenuli u osamostaljivanje. Vi ste historičar, pa da Vam to kažem: Milošević je u to vrijeme, 1991. godine, tajno pregovarao sa Tuđmanom u Karađorđevu i drugdje o formiranju dvije nacionalne države, Hrvatske i Srbije. A formiranje i jedne i druge države su vidjeli ne samo kroz podjelu nego kroz nestanak BiH. Imate knjigu od akademika Dušana Bilandžića „Istorija izbliza“; on prepričava odlučivanje dvaju ekspertnih timova koji su formirani od Srbije i od Hrvatske. Oni su imali tri sesije, četiri. Tamo ćete vidjeti kako su za Hrvatsku eksperti tražili granicu; to je bilo razgraničenje između Hrvatske i Srbije na prostoru BiH, to je bio glavni problem. Ovi su za Hrvatsku tražili granicu koju je imala Banovina 1939. godine – to je sad duga priča šta je Banovina. Banovina je ulazila na teritoriju od Stoca, preko srednje Bosne, do Posavine. A srpski ekspertni tim je bio preambiciozan; oni su tražili granicu te srpske države: Biograd na Moru, to je bila Hrvatska... i onda su razgovori i završeni, nije se moglo ići dalje. A što se tiče unutra u Bosni, oni su za Bošnjake, ovi sa srpske strane – ovi sa hrvatske su šutjeli – predviđali da se iseles; mogu malo ostati, ali da se iseles, nisu oni za ovaj prostor, da se iseles u Tursku. Ali to Vam usput govorim.

- *Interesira me stav Evrope. Zašto nisu podržali ujedinjenu Jugoslaviju?*

- Jedna od opcija u rješavanju krize jugoslavenske federacije je bilo otvaranje pregovora za članstvo Jugoslavije u EU. Bilo je veliko povjerenje u Antu Markovića i njegovu reformsku politiku i predsjednik Evropske komisije – to sam sad našao u nekim izvorima – došao je u Beograd i ponudio ogromna sredstva za reforme i ponudio odmah pregovore. Oni su Jugoslaviju smatrali ozbiljnom državom, uspješnom državom i željeli su da je imaju. Međutim, taj projekat je vrlo brzo propao, jer nije odgovarao Miloševiću, a dobrim dijelom i Tuđmanu. Nisu vjerovali u njega, tako je i Marković izgubio povjerenje. Taj projekat je bio, dakle, tu, ali nije dobio širu podršku ni iznutra ni izvana. Evropljani u tome jesu pokušali, nisu uspjeli zbog ovog uporednog, mislim, rada Miloševića i Tuđmana da se primat dadne formiranju dviju velikih nacionalnih država.

SİYASETÇİ VE DEVLET ADAMI MİRKO PEYANOVIĆ İLE KONUŞMA¹

Görüşenler: Rahman Ademi - Mustafa Orçan

Boşnakçadan Türkçeye çeviren: Cenana Braçkoviç

– *Aliya ile ilgili şahsi tecrübelerinizi, görüşlerinizi bizimle paylaşabilir misiniz?*

– Beni davet ettiğiniz için teşekkür ederim. Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç anısına, Ankara'da çıkacak olan derginizin bu özel sayısından dolayı mutluluk duyuyorum. Benim konuşmam, İzzetbegoviç ile tanıştığım, partiler arası işbirliğinde bulunduğum döneme dayalıdır. Bu, Bosna Hersek'te savaş çıkmadan önceydi. O dönem ise, bahar 1990 senesi, Bosna Hersek'te, çok partili bir sistemin yürütüldüğü bir dönemdi. O dönemde, nasıl bir ilişki ve fikir alışverişinde bulunduğumuza dair konuşmaya geri döneceğim. İkinci bir dönem de var. Zaman itibarıyla, sene 1991, çok partili bir hükümetin oluşturulduğu zamandı ve benim parti içi ilişkilere katıldığım bir dönem, çünkü küçük bir partinin başkanıydım ve bu partiden birmilletvekili, Parlamento'da yer alıyordu. İşbirliğimizin, yani cumhurbaşkanı İzzetbegoviç ile aramızdaki işbirliğinin üçüncü dönemi ise, Haziran 1991 senesinden Eylül 1996 senesine kadar, yani Dayton sonrası dönemine kadar dayanmaktadır. Bu dönem, Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı'nda çalışmalarını beraber yürüttüğümüz bir dönemdi. Ben ise, Haziran 1992 tarihinde, savaş dönemine ait Cumhurbaşkanlığı'na girmiştım. Tabii ki, benim cumhurbaşkanı İzzetbegoviç ile bağlantım, ilişkim ve işbirliğim Dayton Anlaşması'ndan sonra da mevcuttu.

Bu işbirliği bir ölçüde siyasî ve sosyal, bir ölçüde ise savaş zamanında iştirakçiler olarak sürdürülüyordu. Özel olarak da kendisi hakkında, sağlığı hakkında meraklıydım, ziyaretlerinde de bulundum. Cenazesine de gitmişim. Cenaze öncesindeki hatıra oturumunda konuşma yaptım. Üç nutuktan birtanesi benimdi. Bunu da, o dönemin Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi Suleyman Tihîç'in teklifi üzerine yaptım. Cumhurbaşkanlığı'ndan Kovaçi mezarlığına kadar giden cenaze töreninde de bulundum. Bu cenaze töreninde, Bosna Hersek'in her bölgesinden insanlar vardı. Gömüldüğünde de orada bulunuyordum. Bu da ilişkilerimizin dönemlere göre ayırımıdır. Vefatından sonra da ilişkimiz devam ediyordu. Her ölüm veya doğum yıldönümünün anısına hazırlanan programlarda yer almışım. Başlangıç dönemine geri

¹ Görüşme ile prof. dr. Mirko Pejanović: Makale HECE Aylık Edebiyat Dergisinde yayımlandı, yıl: 20, sayı: 229, Ocak 2016.

dönelim. Sene 1990. Bu senenin başında, Mart-Nisan aylarında, Boşnak halkının Boşnak partisinin ki, o zaman ilk teşkil edilen parti Boşnak partisiydi, teşkil edileceğine dair ip ucu veriliyordu. Bunun, bir zamanlar Spaho'nun yürüttüğü bir parti gibi, Yugoslav Müslüman Partisi'nin olabilme fikirleri ortada dolanıyordu. Sonradan ise Müslüman Boşnak Partisi gibi fikirler. Fakat, bu fikirler, Demokratik Eylem Partisi'ne (SDA) kadar azaltılmıştı. Kuruluş Meclisi'nin hazırlıkları için Girişim Komitesi'nin teşkil edildiği dönemi hatırlıyorum. Mart-Nisan 1990 tarihleri arasındaydı diye hatırlıyorum. Bundan birkaç ay önce hapisten çıkan Aliya İzzetbegoviç'in, bu partinin lider adayı olacağı, kamuda anlaşılıyordu. Bu fikir ise, yayılmaya ve canlanmaya başladı. Ben o dönemde, Bosna Hersek Sosyalist İşçiler İttihat'ının başkanıydım. 1990 senesinde Mart ayı başında seçilmiştim. Bu bir cephe çeşidi sosyalist teşkilatıydı. O eski sistemde, yerel toplumlarda, halkı demokratik olarak bir araya getirmek ve o cephedeki tüm partileri bir araya getirmek gibi bir rolü vardı. Olumlu bir rolü vardı ve bu Sosyalist İttihat, Bosna Hersek'te önemli bir yer alıyordu. O zaman gerçekten çok ilginçti, altı tane aday vardı ve ben de gençler arasından seçilmiştim. O dönemde, Sosyalist İttihat demokratik, açık ve ulusal bir yapıydı. Komünist İttihat'ı veya başka ittihatlar gibi kapalı değildi. Yürütme Organları'na büyük bir etkimiz vardı. Ben bunlarla ilgileniyordum ve o zamanki Bosna Hersek Meclisi'nin Yürütme Kurulun'dan, yeni teşkil olunan partilere, faaliyetlerine başlamaları için gereken şartların sağlanmasını istedim. Biz bir şekilde bunu başlattık ve hem Demokratik Hareket Partisi, hem de ardından yaz döneminde SDS için, çünkü SDA 1992 Mart ayında teşkil oldu, olumlu bir cevap almıştık. Sonbaharda ise HDZ için. Bu, demokratik değişimlere karşı bir ilişkiydi. Demokratik Hareket Partisi'nin Kuruluş Meclisi'nin hazırlanması sırasında, Yönetim Kurulu'ndan bazı kişiler, ziyaretime geldiler. Görüşme ve danışmalarda bulundular. Bosna Hersek'teki durum ve bazı insanlar hakkında görüşmelerimi merak ettiler. Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç'in talimatı üzere, okuldan bir arkadaşım da gelmişti. Bunlar, görüşme ve işbirliğimizin başlangıç şekilleriydi. Bizler ise, Haziran 1990 senesinden, Ekim 1990 senesine kadar, çok partili demokratik seçimlerin olduğu bir dönemde, karşılaşıyorduk. Bazı oturum ve konulu televizyon programlarında karşılaşırdık. Sosyalist İttihat, aynı sene, Haziran veya Temmuz ayında, Demokratik Sosyalist İttihat adıyla bir parti haline dönüştü. Ben, bu İttihat'ın başkanı olarak kalmıştım. Bir parti olarak da seçimlere katıldık. Böylece SDA Partisi'nde en yüksek makamlara sahip olanlarla, böylece de İzzetbegoviç ile karşılaşıyorduk. Hatırlıyorum, çok önceydi, iki televizyon programında beraber yer aldık. Konuşmalar, partiler neyi savunuyor, nasıl bir gelecek görüyor, seçimleri nasıl görüyor üzerindediydi. Bunlar, İzzetbegoviç ile ilk karşılaşmalarım ve onunla ilgili ilk vukuflarımdı. Konuşma esnasında, bir çeşit sakinliği, şefkathliği, kolaylığı, iyilikçiliği,

açıklığı katıyordu, sertlik yoktu. Hem cumhurbaşkanı İzzetbegoviç, hem de ben, bir baskı olmadan, kolay bir konuşma sürdürebileceğimizi hissediyorduk, bunu esas alarak da işbirliğimizi. Seçim kampanyası devam ediyordu, Kasım ayının başında sona ermişti. Seçimler 19 Kasım 1990 tarihinde gerçekleşti. Bu seçimlerde, mutlak zaferinin Demokratik Hareket Partisi (SDA), Sırp Demokratik Partisi ve Hırvat Demokratik Birliği almıştı. Bilimsel araştırmacı olarak, siyasi çoğunluğu ile ilgilendiğim için, bazı bilgileri sunmak isterim. Bosna Hersek'in Parlamentosu'ndaki yerlerin %84'ünü bu partiler kazanmıştı. Muhalefet ise, yerlerin %16'sını kazanmıştı. Böylece etkisi sınırlandırılmıştı, çünkü sayı çok azdı ve bir şey yapamıyordu. Bu üç milli partinin içerisinde ki, bunlar böyle adlandırılıyordu ve etnik partilerdi, Boşnak Partisi, Sırp Partisi, Hırvat Partisi, bunların içerisinde durumlar böyleydi: SDA Partisi listesiyle beraber, Parlamento'da yerlerin %34'ünü, SDS %31'ini, HDZ ise 17'sini kazanmıştı. Bu %84'ten oluşan ortak zaferin dışında, SDA bireysel olarak yüksek bir oranımı kazanmıştır. Ardından, Parlamento'daki çoğunlukla Bosna Hersek Hükümetini kurmaya sıra geldi. Yeni Parlamento'nun kuruluşundan sonra, bu olay ise Parlamento binasında gerçekleşti, Parlamento'da milletvekilleri olan tüm parti liderleriyle, Hükümet üyeleri için, Yürütme Organları'na dair muhtemel sonuçlar ile ilgili istişareler başlamıştı. Ben de orada yer alıyordum çünkü Parlamento'da Banja Luka'dan bir milletvekilim vardı ve SDS partisi'yle beraber, Bosna Hersek'in her bölgesinden toplam beş milletvekilim vardı. İstişareleri cumhurbaşkanı İzzetbegoviç'in yürüttüğünü hatırlıyorum, HDZ başkanı olarak Kljujić de o zaman vardı. Anlaşıp böyle yapmayı planlamışlardı. Sundukları tüm tekliflere destek veriyorduk. Hükümet seçilmişti, çok partili Meclis ve Bakanlar Kurulu'nun çalışmaları başlamıştı. Artık işbirliğimiz daha sıkça oluyordu çünkü Parlamento'da karşılaşıyorduk. Benim muhalif bir partiden gelmemle birlikte, bu çeşit istişari görüşmeler oluyordu. Sonra da, Bosna Hersek Parlamentosu'nun çok partili Meclis'in çalışmaları başlamıştı. İlk birkaç ay içerisinde, çalışmalar gayet başarılı bir şekilde ilerliyordu. Kazanan partiler, başarılı bir şekilde, devlet dairelerindeki kadroları bölüşmüşlerdi. Hükümette ne kadar yer, ne kadar bakanlık, ne kadar yardımcı vs. Bunu da hükümet bölüşümündeki ortaklık olarak adlandırmışlardı ve tüm bu ilişkileri ise Ortak İlişkiler olarak adlandırılmışlardı. Çoğunlukla bu tür ortak ilişkilerin fömülü SDS tarafından yükleniliyordu. Onlar: „Biz parti ilişkilerinde bulunabiliriz, koalisyon ilişkilerinde, sorunlarımızı netleştirmemiz gereken anlaşmalarda bulunamayız. Biz, bu aşama ve dönemde sadece parti ilişkilerinde bulunabiliriz.“ diye söylüyorlardı. Bu, Parlamento demokrasinin ve Parlamento gücünün aleyhinde olan bir tuzaktır. Seçim çoğunluğunu kazanan partiler tarafından oluşturulan koalisyon anlaşması ile gücünü sağlamaktadır. Koalisyon anlaşmasına göre bir program, programa göre ise Hükümet ortaya

çıkıyor. Bir şey başarısız olursa, bir koalisyon olarak, onlar çoğunluğa artık sahip olmuyorlar. Modern Parlamento demokratiğinde böyledir. Bizler ise başlangıçta olduğumuz için, bu bizde biraz kaygın bir şekilde gidiyordu. Slovenyalılarla birlikte büyük bir projede, bu olağanüstü şeyi araştırdım ve Kljujić ve Karadžić'e göre, İzzetbegoviç'in o dönemde en yetkişkin, en bilgili lider olduğunun farkına vardım. Kljujić, İzzetbegoviç ile işbirliği açısından çok yakındı, Bosna Hersek'in bir ülke olma fikrine bağlıydı. Karadžić, başlangıçtan beri her konuda şüpheliydi. İzzetbegoviç, büyük siyasi soruların açılmasını kabul etmiyordu. Büyük bir zaferi kazandıklarının farkındaydı ve halka, beraber bir şeyler yapabileceğini göstermek gerekiyordu. Bu konuda, İzzetbegoviç iyi derecede bilgindi, aslında hoşgörülüydü. 1991 senesinin sonunda; başlangıçta ise iktidar teşkil edilmişti, İzzetbegoviç Cumhurbaşkanlığı başkanı, Krajišnik ise Parlamento başkanı olarak seçilmişti, bir Hırvat ise Başbakanı, Bosna'da her zaman buna dikkat ediliyordu; Parlamento çalışmalarının başlamasından iki, üç ay sonra, bitmek üzere olan ve son derece tümünü kapsamış ve ilerlemiş Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin sona ermesine karşı, Bosna Hersek'in siyasi, hukuki ve anayasal statü sorunu ortaya çıktı. Federasyonun tüm kurumları erimeye başlamıştı çünkü Slovenya, çok partili Meclis ve çok partili sistem haline gelmenin dışında, bağımsızlığını kararlaştırıyor, referandum gerçekleştiriyor ve tamamen ayrılıyor. Aynısını Hırvatistan da yaptı. Aynı zamanda değil, biraz sonra Makedonya da aynısını yapacaktır. Bosna Hersek artık o sorunu önleyemiyordu ve Bosna Hersek Parlamentosu'nda bir münakaşa açılmıştı. Bu münakaşanın çerçevesinde çok belge ortaya çıktı. Bosna Hersek'in bağımsızlık yolu ile ilgili bir mihıra ve birçok sayıda belge. Bu belgeleri teklif eden, ve bu belgelerin içeriği ile ilgili ortak kararlar paylaşanlar, iki milletvekili olan ve sadece SDS'nin yaptığı yapan Sırp İhyası Hareketi'nin dışında, SDA, HDZ ve tüm muhalefette olan diğer partilerdi. Ardından ise, Parlamento'da ağır münakaşalar ve siyasi çatışmalar başlamıştı. Bu yaklaşık bir sene süren siyasi çatışmalar, 1991 senesinin sonunda iki siyasi seçenek olarak ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri, Bosna Hersek'in, o zamana kadar tarihi devlet kalkınmasının temelinde, egemen ve bağımsız bir ülke olarak gelişmesi. İki parti bundan yanaydı, iktidarda çoğunluğu oluşturan HDZ ve SDA ve beş tane muhalefet partisi, Demokratik Sosyal İttihat, Sosyal Demokratik Partisi, Boşnak Liberal Teşkilatı, Liberal partisi ve Reform partisi. Diğer tarafta ise, Karadžić'in partisi ve iki milletvekili olan Sırp Hareket İhyası'nın seçeneği vardı. Onlar, Bosna Hersek'in bağımsız ve egemen olmayacağını savunuyorlardı. O, sıradan veya sadece bir idare birimiydi. Devlet kurma ve devlet kapasitesine sahip değildir. Bu iki siyasi görüşün birbirlerine karşı çıkması sırasında, şunlar ortaya çıkmıştır; tartışmalar çok ağırdı ve halk arasındaki etnik ayrımları daha da derinleştiriyorlardı. SDS milletvekilleri SDA ile tartışmada

bulduklarında ki, bütün bunlar yayınlanıyordu, hepsi halka sunuluyordu. Etnik ilişkilerin durumu daha kötüye gidiyordu. Bosna Hersek'in eyalet olma durumuna karşı koyuyordu ve Bosna Hersek'in sadece, ilk başta Yugoslavya, sonra ise Sırp Devletleri İttihat'ı çerçevesinde ancak var olabildiği fikrini savunuyordu. Karadžić'in: „Bosna Hersek'in bağımsız ve egemen gelişmesine karar verirsiniz, yok olacağınız bir otoyoldan gitme riskini üstleniyorsunuz.“ diye tahminen izah ettiğim ifadeleri ile tehdit ettiği, tarihi açıdan önemli bir oturum gerçekleşti. Sonra da İzzetbegoviç kendisine, güçlü, biraz heyecanlı bir şekilde, kürsüden cevap verdi. Bütün bunlar televizyonda yayınlanıyordu. Bosna'ya karşı nasıl bakıldığından, tarihi varlığının inkar edilmesinden dolayı, Milošević'in Yugoslavya'sında kalma fikrini kabul etmemek lazım. Bu anlamda, orada olay bitmiştir. Anayasal, hukuki ve demokratik çözüm olarak referandumun gerçekleştirilmesi ile ilgili kararın verilmesi ortadaydı. Bununla birlikte, Karadžić ve partisi Parlamento'dan çıktılar. Parlamento'dan çıktıklarında, ilk önce Bosna'daki Sırp Halkı Meclisi'ni kurdular, ardından ise Pale'ye yerleştiler ve sonra da hedeflerini kuvvetle gerçekleştirmek amacıyla, askeri seçeneğin hazırlıklarına başladılar. Referandum 1992 senesinin başında organize edildi. Çok başarılıydı. Seçmen listesindeki kayıtlı olanlardan %64'ü çıktı. Bosna Hersek'in egemen ve bağımsızlığı için %99'u oy kullandı. Orada Bosna Hersek-halkın, içinde yaşayan millet (milletler yazıyordu) ve diğerlerinin ülkesi diye duruyordu. Referandumun sonuçları, Parlamento'da, bir rapor olarak kabul edilecek ve tüm Avrupa ve dünya güçlerinin Bosna Hersek'i uluslararası seviyede bir bağımsız ülke olarak tanımaları için bir esas olacaktır. Öyle de oldu. İlk önce 6 Nisan Avrupa Birliği tanıdı, ardından ise ABD vs. Uluslararası seviyede tanınmasıyla beraber, Sırp Demokratik Partisi, Milošević'in rejiminden ve büyük güç olan ve tamamen Milošević'in eline geçen Yugoslavya Halk Ordusu'ndan (JNA) faydalanarak, referandum sonuçlarının açıklandığı günlerde, hemen şehri kuşatmışlardı. İlk çatışmalar başladı, birkaç sivil hayatını kaybetmişti ve hızlı bir şekilde Nisanın sonuna kadar, Saraybosna bombalanmaya başladı ve kuşatma gerçekleşti. Böylece savaş başlamış oldu ve bu şekilde de devam etti. Bu, bahsetmek istediğim ilk bölümdü. İkinci bölüm, zaman itibarıyla, savaş dönemi Cumhurbaşkanlığı'na girmeme dayalıdır. Bundan önce, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinden, Sırp Halk temsilcilerinden iki kişi, profesör Koljević ve profesör Plavšić'in istifalarını anlatayım. Böylece, Cumhurbaşkanlığı tam kadro ve meşruiyet eksik kalmıştı. Bunlar üç halkının temsilcilerinden oluşmaktadır. Üç halktan iki kişi ve diğerlerinden bir kişi. Boşnak halkının temsilcilerinden İzzetbegoviç ve Fikret Abdiç, Hırvat halkının temsilcilerinden Klyuyiç ve Boras, diğerleri, Yugoslavenlerin temsilcilerinden Ganiç, Sırp halkının temsilcilerinden ise Plavksiç ve Kolyeviç vardı. O dönemki kanuna ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin seçilmesine göre, eğer ölmüş veya

istifa etmişlerse, 1990'lı yılın listesinde, oy sayısına göre hemen onlardan sonra bulunan Sırp halkının temsilcileri, onların yerine gelebiliyordu. Bu kişiler, profesör Kecmanovic ile bendik. Profesör Kecmanovic 400 binden fazla oya sahipti, ben ise, 350 binden fazla oya sahiptim. Biz de, 1990 senesindeki seçim kanununa göre, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olabilirdik. Cumhurbaşkanlığı'na girmemiz ile ilgili müzakereler başlamıştı, girmeye hazır mıyız diye. Savaş başlamıştı. Biz, ne ile Cumhurbaşkanlığı'na girerdik? Muhalefet partileri olduğumuz için, Kecmanovic Reform Kuvvetleri Birliği'nin, Ante Markoviç'in meşhur partisinin başındaydı. Ben kendi partimin başındaydım. Saraybosna bombalar içerisinde, biz muhalefet partilerinin merkezini oluşturduk ve akademisyen Filipović'ten, bu merkezin koordinatörlüğünü yapmasını rica ettik. Kendisi Liberal Boşnak Müslüman Teşkilatı'nın başkanıydı. Biz Nisan ve Mayıs, iki ay çalışmıştık, bugün Cumhurbaşkanlığı'nın yakınlarda, Seçim Merkezi Komisyonu'nun bulunduğu yerde. Bir zamanlar Saraybosna Radyosu o binada bulunuyordu. Biz ise o zaman, Bosna Hersek'in gündemine gelen tüm soruları tartışıyorduk. Referandum ile ilgili hazırlık, kamu yorumlar, savaşın tırmanmaması savunmaları üzerinde tartışıyorduk. İzzetbegoviç ve diğer Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri tarafından organize edilen Cumhurbaşkanlığı'ndaki toplantılara sık sık davet ediliyorduk. O zaman, Cumhurbaşkanlığı'na girmemiz konusu açılmıştı. Bununla ilgili münakaşa da başlamıştı. Referanduma çıkmayı tertip eden ve referandumu destekleyen bu partilerin muhalefet bloku, girememizin şartlarını, şekillendirmiştir. Siyasi şartlarını. İzzetbegoviç sonradan buna tamamen katılacaktı. Çok şart vardı ve bunlardan birisi de, bu artık tarihtir, Cumhurbaşkanlığı'nın, savunan, mücadele edilen ve yeni tarihi ilişkiler yönünden gelişmek isteyen bir ülkenin karakterini belirtecek bir belge oluşturup bu belgeyi onaylamaktı. Bu belge, „Savaş Koşullarında Cumhurbaşkanlığı'nın Çalışma Platformu“ olarak adlandırıldı. Muhalefet blokundan olan bizler, bu belgeyi savunduğumuz için ve diğer şartlar kabul edildiğinde, 1 Haziran tarihinde, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olarak atandık. Bu belgenin hazırlanmasının kararı verildi ve komisyon oluşturuldu, fakat bu belgenin ilk versiyonunu yazmak için ben görevlendirildim. Komisyonunda Kljujić, Fikret Abdić ve Kecmanovic bulunuyordu. Kecmanovic'ten bunu yazmasında en çok yardım bekleniyordu. Fikret ve Kljujić bunda pek yetenekli değiller. Kecmanovic hastalanmıştı ve benden yazmamı rica etmişti. Ben iki günümü ayırdım ve bu belgeyi hazırladım. Biz de bu belgeye uygun çalışmalarımız yürütüyorduk, Washington Anlaşması'na, hatta sonrasına kadar bile. Bu belge Temmuz 1992 tarihinde yayınlanmıştı. Bu belge, nasıl bir devletin olması gerektiğini, vatansever, demokratik ve halk kuvvetlerinin ne için savunması gerektiğini belirten bir temeldi. Bosna Hersek Ordusu'nun oluşturulmasını sağlayan bir belgeydi. Komşu ülkeler arasındaki ilişkilerini kesinleştiren bir belgeydi.

Bosna Hersek'in, siyasi varlığını ve gelişmesini Avrupa Birliği'ne üye olarak gördüğüne dair konu, ilk defa bu belgede geçiyordu. İç tertibi söz konusu olunca, Bosna Hersek Devleti, milletin eşitliği ve Parlamento'da Millet Meclisi'ni ve devlet, bölge ve yerel düzeylerinden oluşan, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin demokratik üyelerinin de sahip olduğu hükümet yapısının fikrini, yerel ve bölgesel özerkliği tecrübesine dayalı olarak savunuyorduk. Bu platformun iyi derecede yardımı dokunmuştur, uluslararası seviyede çok önemlidir. Biz bu belgeye göre, Bosna Hersek Ordusu'nu kurduk. Bosna Hersek'in savunmasını kapsayacak tüm vatansever kuvvetlerini bir araya getirdik. Savunma talimatının yanı sıra, bu platformda, Uluslararası Camia'nın, Bosna Hersek savaşının, barış ve siyasi araçlarıyla sona ermesi için yardım etme gereğinin talimatını da ekledik. Benim esas rolüm ise, eski Yugoslavya adına, Eylül 1992 tarihinde, Cenevre'de, Barış Konferansı çerçevesinde açılan müzakerelerde yer almaktı. Bosna Hersek üzerinde odaklanmıştı. Bir buçuk sene içerisinde, o heyette yer alıyordum. Bu heyet, Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı'nın heyetiydi. İlk plan, Vens-Oven Planı'ydı. Oven, Zagreb'teki basın toplantısında, bu planın, o 10 eyalet ile ilgili olduğunu açıklamıştı. Bu plan, Bosna Hersek heyetinde bulunan, muhalefet partilerinden gelen siyasetçiler tarafından teklif edilmişti ve bu doğruydü. Çünkü o heyette, ben, akademisyen Filipović, prof. Duraković ve Miro Lazović vardık. Biz bu barış planının esasını, Zürih'te, rahmetli Adil Zulfikarpašić'in evinde tanımladık. Orada, profesyonel bir yardım edindik ve tüm, demografik öngörülerini aldık. Halbuki, bu plan kabul edilmedi. Uluslararası Camia'nın çoğunluğu tarafından kabul edilmedi, destek alamadı ve Karadžić tarafından reddedildi ve geçiş sağlanmadı. Müzakereler devam etmeye başladı ve Oven-Stoltenberg Planı olarak adlandırılan ikinci bir plan ortaya çıkmıştı. Haziran 1993 tarihinde, bu plan son bir şekildeydi. Hedefi, uç etnik Cumhuriyeti'ni oluşturmaktı, Boşnak, Sırp ve Hırvat. Bu plan da kabul edilmemişti. Saraybosna'daki Meclis, başkanı Lazović olan Bosna Hersek Parlamentosu ve Boşnaklar Parlamentosu tarafından kabul edilmedi çünkü bu planın kabul edilme şartlarından birisi, Boşnakların kovulduğu yerlerden, o yerlere tekrar geri dönmelerini sağlamaktı. Bu plan ise, diğerleri tarafından ve Uluslararası Camianın desteğini kabul görmemiş olup başarısızdı. Savaş devam etti. Cumhurbaşkanlığı, bizler zor şartlar altında çalışıyorduk. Elektrik, su, yiyecek, içecek yoktu. Geceleyin çalışıyorduk. Sonra ise, çatışmalar gün geçtikçe tırmanıyordu. Boşnak-Hırvat çatışmaları başlamıştı. Bu, 1993 senesinin ikinci yarısında olmuştu. Bunlar en zor sene ve aylardı. Bu, Boşnak Milli Kolordu'sunun ve bu bölgede beraber yaşayan Sırp ve Hırvatların tükenmesiydi. Dönüm noktası, ABD inisiyatifi devralınca ve siyasi bir barış çözümünün bulunmasında liderlik yapmaya başladığında gerçekleşti. Bu, Bosna Hersek'teki bizler için çok önemlidir. Hem bizim hem de ABD için. Onlar aynıısını Dayton Anlaşması için de yapacaklardı. ABD

halk arasında, „Kurtarıcı Baba“ olarak geçiyordu. Washington Anlaşması gerçekleşti. Hırvatistan Cumhuriyeti ve ordusu ile belirli bir işbirliği başlamıştı. Bu döneme ait bir Split Anlaşması da bulunmaktadır. Bosna Hersek Ordusu daha kuvvetlenmiş bir şekilde ve o şartlar altında inisiyatifini kullanarak tek başına hücum etmeye başlamıştı. ABD'nin inisiyatifini ortaya çıkardığı, şartları oluşturduğu ve yönettiği Dayton Anlaşması'ndan hemen önce, askeri darbelerle diplomatik ve siyasi baskının kombinasyonu ortaya çıktı. Ağustos 1995 tarihinde, Sırp Cumhuriyeti askerlerinin bölgelerine yönelik o meşhur hava saldırısı gerçekleşti. Bu saldırıları esas alarak, iki çözüm isteniyordu. Birincisi, ağır silahlanmanın Saraybosna'nın kuşatılmış sınırlarından geri çekilmesi, ikincisi ise, müzakerelerde Sırp halkı Karadžić tarafından temsil edilmemeli çünkü kendisi her barış çözümünü reddediyordu. Milošević bu iki şartı kabul etmişti, çünkü birkaç hafta içerisinde ilişki sistemi, istihkamda top yerlerinin gibi çoğu şeyin yıkılmış olduğunu fark etmişti. Kilisenin yardımıyla Milošević, Karadžić'i diğer müzakerelerden çekmişti. Bunu da, o dönemin patriği imzalamıştı. Tüm Sırp halkını temsil etmek için kendisi vekaleten atanmıştı. Ardından da sıra Dayton'daki müzakerelere geldi ve bunların sonucu malumunuz. Bosna Hersek Ordusunun hareketliliği ve gücünün yetmesi için, halka bir çeşit destek sağlamak ve vatanseverlik hissiyatını canlı tutmak için savaş sırasında çalışmalarda bulunduğumuzu da öne çıkarmak gerekir. Biz bunda gayet başarılıydık çünkü Cumhurbaşkanlığı, o dönemde en önemli olan, ordu, sivil savunma, İçişleri Bakanlığı'nın özel birimleri gibi sahip olduğumuz tüm kuvvetler, devletin birliği ve egemenliğini savunma konusunda uyumlu ve homojen bir yapıya sahipti. Sivil Toplum Teşkilatı ve diğer kurum ve derneklerin faaliyetleri de vardı. 1993 senesinde Boşnak Aydınları Konseyi Kogresi oluşturuldu. 1994 senesinin başında, Hırvat Halk Konseyi ve Sırp Sivil Konseyi oluşturuldu. Bunlar, sivil toplumun üç en önemli öznesiydi ve güven ve umut dolu bir iklim ve ilişkileri sağlıyorlardı. Bizler de, Uluslararası Camia'nın içerisinde, barış çözümü için müzakereler yürütülmesinde özel bir imkana sahiptik. Washington Anlaşması, ardından Dayton Anlaşması'na kadar geldik ve nihayet tamamen bir barışa ulaştığımız. Barış projesi olan Dayton Anlaşması hazırlandığına, Cumhurbaşkanlığı'nda münakaşalar gerçekleştiriyorduk ki, önceden üç cumhuriyetin oluşturulması söz konusu olduğunda da bunları gerçekleştirmiştik. Bunlar gecenin geç saatlerinde gerçekleştirilen oturumlardı. Cumhurbaşkanlığı'na, o zaman, başbakan, ordu komutanı ve içişleri bakanı geliyordu. 1993 senesinde, üç cumhuriyet teklifi ortaya sunulduğunda, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinden bazı Boşnak halkının temsilcileri, su sınırı olarak Sava nehrine ve Neum'e doğru çıkmak şartıyla, bu teklifi kabul etmeyi uygun gördü. Muhalefet partilerden ise ben, Nenad Kecmanovic Ağustos ayında gitmişti, profesör Mijatović, profesör Duraković, profesör Komšić- çünkü bazı

Hırvatlar Cumhurbaşkanlığı'nı terk etmişlerdi – ve Lazović bulunuyorduk. Herkes Sosyal Demokrat. Herkes solcu. Bilmeniz gereken ve altını çizmeniz gereken şey ise, Bosna Hersek'in doğum yeri İkinci Dünya Savaşı, Anti-faşist Hareketi, Partizan Mücadeleri, bütün bunlar solcular tarafından yürütülüyordu. Biz de, geceleyin yaptığımız o oturumda, bu fikri reddettik. İzzetbegoviç son derece yetenekli bir adamdı. Bunun bir teklif olarak sunulacağını belki de biliyordu. O şekilde bitmesini de belki arzu ediyordu. Teklifi sunan kişi herhangi bir destek alamıyca, o zaman: “Bunula uzlaşmaya varamayız. Bunu gündemden çıkaralım.” demişti. Ve böylece bu teklif geçemedi. Devletin birliği, egemenliği ve devletin uluslararası tüzel kişiliğinin savunulmasında güçlü duruşumuzu fark etti ve buna saygı duyuyordu. Bu üç şeye karşı. Dayton Anlaşması'nın hazırlandığı sırada, bir oturumda şunu kararlaştırdık; biz barış çözümünü kabul edebiliriz ve hem bundan hem de savaşın bitmesinden yanayız. Bölge birliği, siyasi statü olarak egemenliği ve uluslararası anaysal öznelliği savunması şartıyla. İç yapı ise, esnek olarak mümkün olduğu şekilde yapılabilir, istendiği şekilde değil. Dayton'a giden bir heyet oluşturuldu. Heyetin başında İzzetbegoviç bulunuyordu, Cenevre'deki müzakerelerde ise, heyetin başında Silajdžić bulunuyordu. Bir gün İzzetbegoviç beni yanına çağırmıştı ve: „Heyetin diğer üyelerini de belirleyelim. Sen gitmelisin.“ demişti. Ben de: „Ben iki sene boyunca Cenevre'de sürekli müzakerelerde bulunuyordum. Şimdi bunları yapabilecek başka birisi gitsin.“ diye söylemişim ve Lazović ve Komšić'i önerdim. Cumhurbaşkanı bunu kabul etti. Yanıma da Silajdžić'i almıştı. Barış paketi ile geri döndüler. Bunun en iyi çözümün olmadığı, fakat herhangi bir barış çözümünün savaşın devam etmesinden daha iyi olduğu ile ilgili İzzetbegoviç'in ifadeleri bulunmaktadır. Bu çözüm de. Bu yıllar içerisinde onu göstermişti. Biz, 1996 senesinde, ilk savaş sonrası seçimler sırasında bir noktaya geldik, savaş dönemi Cumhurbaşkanlığı'nın yani bizim sürecimiz Eylül 1996 tarihinde doluyordu. Beraber çalışmamızın sonra ermesini, bir dost ve ortak olarak, bir akşam yemeği ile kutlamak istedik. Bu güzel bir ortamda gerçekleşti. Övünmeye ve konuşma yapmaya düşkün olmayan İzzetbegoviç, şunları söyledi: „Tarihinden bu yana, Bosna Hersek bu savaşta en çok zarar görmüştür. Bu, bir çeşit yanardağ deprem gibiydi, her şey yıkılıyordu, yok oluyordu. O kadar insan ocağını terk etmek zorunda kalmıştı, ocağından kovulmuştu. Yok olmayla tehdit ediliyordu. Fakat, aynı zamanda Bosna Hersek'in bir şansı vardı. Bu şans ise, Cumhurbaşkanlığı yönetiminde, ülkenin canü gönülden vatanseverlerinin bulunması ve bunların Bosna Hersek'in direniş ve savunmasını yürütmesiydi. Bosna Hersek'in bütünlüğü, egemenliği, devletin uluslararası tüzel kişiliği ve multi-etnik varlığının savunulmasında bir olanlardı.“ Bu şekilde, İzzetbegoviç, savaş dönemi Cumhurbaşkanlığı'nın direniş, savunma ve barış müzakerelerindeki rolünü tanımlamış oldu. Müzakereler sırasında, en zor durumlarda,

Cenevre'de ve sonrasında, İngiliz Owen, yeterli derecede sert olmayı bilirdi, „Sahadaki kuvvetlerin sırası şöyle ve böyledir ve bir şey değiştirilemez.“ gibi ifadeleri kullanırdı. Biz de kendisini, 1993/94 senesinde Saraybosna'ya gitmek için ikna ettik. Orada da Sırp halkının önde gelen aydınlarıyla bir araya gelmesini sağladık. O her şeyi duydu. Her şeyi gördü ve savaş zamanında burada farklı milletlerden oluşan evliliklerin de olduğunu öğrenmişti. Bu bir gerçektir. Bu evliliklerin oranı Centar Belediyesi'nde %19'du. Cenevre'ye geri döndüğünde, müzakere oturumlarında, multi-etnik bir yaşamın, hoşgörünün olduğu, insanların sonsuz bir nefret içerisinde bulunmadığı ve bundan dolayı savaşı yürütmediği kanaatine vardığını söylerdi. Şunları da eklerdi: „Biz, en çok, kanuna uygun, multi-etnik ve çok partili olan Cumhurbaşkanlığı'ndan gelen sonuçları destekleyeceğiz.“ Onlar buna Hükümet diyordu. Çalışma ile ilgili kısmı bu şekilde bitirmek isterim. Oturum hazırlama, karar verme, çok hassas sorunlar söz konusu olunca, İzzetbegoviç'in, söylenmesi gereken ve siyasi süreçlerin yürütülmesinde özel önem taşıyan bir yöntemi vardı. Oturum ve karar verme hazırlıkları ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerine danışlıyordu. Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinden veya etrafındakilerden biriyle konuşma sırasında, bir şeyin yolunda gitmemesi durumunda hiçbir zaman gerilimli bir ortam yaratmıyordu. Hayır. O sadece iyi bir danışmadır ve olgunlaşmaya bırakılır. Oturum ve kararların hazırlıklarına fazla zaman ayrılıyordu. İyi sonuçlara ulaştırılan bir yöntemi vardı. Ben de öyle bir pozisyona sahiptim ki, karar verme söz konusu olunca, danışmak için ilk arayan kişilerin arasında ben de vardım. Bir keresinde, büyük bir tartışmanın arından, profesör Atif Purivatra, Boşnak Aydınları Konseyi Kongresi'nde, kendisine: „Aliya, ben benimkilere, Boşnak Aydınları Konseyi Kongresi'nde sesli konuşan (gürültü çıkaran) ve aşırı gidenlere, tıkaandıklarında, şunu söyledim: „Dr. Pejanović'in yanına gidin. İstedığınız karara kendisini ikna edebilirsiniz, ben de o kararı destekleyeceğim.“ diye söyledim. Onlar da: „Neden Pejanović'in yanına.“ Aynı zamanda benim de profesörüm olan Konseyi'nin Sırp üyesi olarak bu karara karşı çıkmıyorsa ki, bir Sırp olarak Cumhurbaşkanlığı'nda hayatı tehlikede, neden biz çıkalım? Neden biz uygun göremeyelim? Kendisi uygun buluyorsa, biz bir şey kaybedemeyiz.“ demişti. Bu bir şekilde, yumuşak sonuçları çıkarma yönetmiydi. İzzetbegoviç de aynı şekilde düşünüyordu fakat bu yönetmi de kullanıyordu çünkü danışmak için, ilk beni arıyordu. Bilmiyorum, bir örneği size anlatayım mı diye. Ben kendisi için iş birliği yapılabilecek kişilerdendim, genelde böyleyim, kendisi ise benden daha çok iş birliği yanısıdır. Her zaman bir çabanın ardından, tutum ve karar vermeye yanaşıyorduk. Birkaç sorunda zorlandık, bir tanesinde ise özellikle. İstişare için, beni yanına çağırmişti ve Bosna Hersek Ordusunun yeni komutanını seçmemiz gerektiğini söylemişti. Mevcut olan komutan Sefer Halilović'i azletmek, yerine ise yenisini getirmek. İlk ve ikinci istişarede o fikri

reddettim. Bir profesyonel olarak, Sefer Halilović'in savunmanın gerçekleştirilmesi, askeri bireylerin oluşturulması ve gerçek bir ordu olarak yürütülmesi için ne tür çaba harcadığımı biliyordum. Ve gerçekten öyle oldu. İzzetbegović de bunun farkındaydı. Üçüncü istişaremizde tüm kartları bana açmıştı ve: „Biliyor musun, Pejanović, tüm söylediklerini anlıyorum, bu iyi kabullenmeyecek diye. Yalnız, Hırvat halkı ve Hırvatistan ile barış sağlamak, savaşı kesmek için yarım adım yoldayız. Bize ise, Sefer Halilović'in ordu komutanı olduğu sürece, barışın sağlanmayacağı söylendi. Ben de sonradan, asıl meselenin ne olduğunu öğrendim. Aliya bir şey söylemiyordu. Ben tesadüfen, Bosna'ya gelmeden önce Sefer Halilović'in Hırvatistan'da savaş meydanında bulunduğunu öğrendim. Slovenya civarlarında ve kendisini kaydettiler ve bunu aleyhinde, kişiliğini tahrip etmek için kullandılar. Bu her komutanın gelebilecek bir olaydı. İkinci önemli sebep ise şuydu: Cumhurbaşkanlığı'nda bir saldırıyı, Bosna Hersek Ordusu'nun bir aksiyonunu onayladığımızda, buradan komuta güçleri ve Halilović çıkmışlardı ve Yablanica'ya yaklaşmışlardı. Bu, Bosna Hersek Ordusunun, Hırvat Savunma Konseyine karşı saldırısıydı. Neretva'nın bir bölgesinde, Grabovica'da bir suç işlenmiştir. Bu suçu ise, bizimkiler, Bosna Hersek Ordusu işledi. Küçük bir askeri birlik gecenin bir vaktinde köye girip herkesi öldürmüştü. Halbuki, bu saldırı o kadar iyi ilerliyordu ki, Batı Hersek'e doğru yaklaşıyordu. Bir İspanyol gazetesinin muhabirleri Sefer'e ulaşacak ve kendisinden ropörtaj isteyecek. Bu büyük ropörtaj da gazetenin ilk sayfasına çıkacak. Muhabir: „Nereye kadar ulaşacaksınız?“ diye soruyor, kendisi de: „Denize kadar.“ diye cevap veriyor. Aynı gece Hırvatistan Büyükelçiliği'nden bir diplomat Tuđman'a haber veriyor, Tuđman da aynı gece İzzetbegović'i uyandırıyor. Tartışmalar başlamıştı ve bu tartışmalardan çıklış bulmak gerekiyordu. Sefer ise pozitif bir askerdi. Bu olaydan iki ay önce, Mostar'da, Mostar'ın Boşnak tarafının yıkılması sırasında, eski köprü yıkılmıştı ve Hırvatlar ve tepelerde bulunan Sırlar arasında gerçekleşen bir konuşma ortaya çıktı. Birisi sordu: „Müslümanları ne yapacaksınız? Madem her şeyi yıkıyorsunuz, onları nereye göndereceksiniz?“ „Neretva'ya.“ diye cevap geldi. Sefer'de buna karşılık olarak:“Sizler de denize.“ demişti. Bu, siyasi bir skandaldı ve Sefer'e, subay olarak siyasi ifadelerde bulunmaması gerektiği uyarısında bulunurdu. Sefer'in azledilmesi konusunda İzzetbegović bana sorduğunda: „Cumhurbaşkanım biraz izin verin düşüneyim.“ dedim. Bir zaman sonra tekrar yanına geldim ve: „Ordu komutanı değiştirilsin diye onay veriyorum. Barış komutandan daha önemlidir.“ dedim. Kendisi de: „Teşekkür ederim.“ dedi ve hemen diğer Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerini aradı ve ertesi gün toplantı gerçekleşti ve böylece Safer'i azlettik. Bu bir örnekti. İkinci örnek ise. Kendi iradesine göre hareket eden komutan Mušan Topalović Caco'ydu, Trebeviç dağının eteğinde askeri bir birimdeydi. Bu komutan ise tüm sınırları aşmıştı. Askerde hiçbir hiyerarşiye karşı saygı duymuyordu ve insanları cepheye götürüyordu

ve bu insanlar bir daha geri dönmüyordu. Orada öldürülüyordu. Bu, inandına yapılan bir şeydi. İlk önce Sırp'ları, sonra Hırvat'ları, hem genç hem yaşlıları götürüyordu ve insanlar ölüyordu. Ardından da, Boşnak'ları sokaktan toplamaya başlamıştı. Bir gün bir genç adamı, keman çalanı alıp götürmüştü. O zaman Saraybosna'da bir korku başlamıştı. Neler oluyor, bunlar nereye götürüyor diye. Beni de bir gün tutuklamak istemişti. Fazla derecede kibirlenmişti. Ben, sivil halkarı ve anayasal düzen başkanı olarak birkaç oturum yaptım ve bu oturumlar çerçevesinde her ne pahasına olursa olsun, bu komutanı ortadan kaldırmakla ilgili bir karara ulaştık. O zaman yeni komutanımız da vardı, Rasim Deliç. En çok kendisinin yardımı dokunmuştu. Bir oturumda, bu komutanın hiçbir askeri veya kolordu kararına göre davranmadığını açıklamıştı ve bu televizyonda yayınlanmıştı. Her şey bitmişti. Sonra da, onun ortadan kaldırılmasına dair, gizli bir plan oluşturduk. İki ay sonra bu plan gerçekleşti, yalnız akıbetler çok ağırdı. Kendisinin sorgulanmasından ziyade, tasfiye edilmesi gerekiyordu. Teslim olmadıkça, kendisini tutuklamak için giden ve etrafını kuşatan Ordu ve İçişleri Bakanlığı üyelerini, genç, insanları katletti, öldürdü. Bu gençler arasında İçişleri Bakanı Avdo Hebib'in oğlu da vardı. Böyle kibirli birisinin durdurulmasının ilk adımlarında, İzzetbegoviç pek şüpheliydi ve bunda normal ilerlememiz için yeterli derecede destek sağlamıyordu. Bunun, savunmanın o bölümünü tehlikeye atabileceğini söyüyordu. Belki de başka bir sebepleri vardı ama tam olarak bunu kabullenmişti. Bunu çok fazla ileri sürdüğüm için, bana karşı kızgınlığını, direkt bana değil, başkalarının vasıtasıyla ifade ediyordu. Tabii ki sebepler de vardı, ben Sırp halkından geliyordum. Sırp'lar sadece bu adamın kararıyla öldürülüyordu, diğerleri gibi şarapnelden ölmüyordu. Fakat irade gücü insanı ele geçirip yok ediyordu. Böylece bunu tamamlamış olduk. Savaş döneminde İzzetbegoviç ile işbirliğim her anlamda ortak ilgi, ortak hedef, sorumluluk ve danışmaya dayalıydı. Beraber ortak anlaşmalara ve en iyi sonuçlara ulaşıyorduk. Bir keresinde, kendisine karşı, yangına körükle gitmiş gibi davranmadığımı söyledi ve bu doğrudu. O şartlarda Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi olarak bir sorumluluğu taşıyordum, fakat kendisi en büyük sorumluluk ve acıyı taşıyordu. Halkın çoğu öldürmüştü, en fazla da Boşnaklar. O devletin ilk adamıydı ve bununla akşam yatıp sabah kalkıyordu. Şimdi de, savaştan sonra, artık hükümette yer almadığımda, bu işbirliğini neden devam ettirmediğimi söyleyeyim. Üniversitesine kendi işimin başına geçtim. Kendisini ziyaret etmeyi ve görmeyi seviyordum. Aramızda iyi bir ilişki sürüyordu. Bazı şeyler hakkında da tartışmayı bilirdik. Kişiliğinden birkaç söz etmek isterim. Son derece mütevazı bir adamdı. Bazı insanlar bununla ilgili itirazda bulundular, buna sahipti, şuna sahipti, para alıyordu, Türkiye'den, İran'dan gibi. Ben bunu bilmiyorum ve bu şeylere karışmak istemiyorum, fakat çok mütevazı bir duruşa sahipti. Ailesinin bazı üyelerine maddi destek sağlayıp sağlamadığı ile ilgili şeylere karışmak

istemiyorum, yalnız mütevazî duruyordu. Her kuruş parayı, sahadaki askeri birimlerinin, yiyecek, içecek, silah gibi gerekleri için sağlıyordu. Şimdi ise bir sonuç çıkarayım. İzzetbegoviç, Yugoslavya'nın dağılması sırasında, en çok seçim güvenini sağlayan bir partinin başına gelmişti. Avrupa'da tektonik değişimlerin gerçekleştiği, Sosyalizmin düştüğü, Berlin Duvarı'nın yıkıldığı, yeni dünya düzeninin oluşturulduğu, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı, bir, Federasyon oluşturan Yugoslavya cumhuriyetlerinin, Yugoslavya Federasyonu'nun krizden çıkmasına, sosyalizmin düşmesine, çok partili sistemin oluşturulmasına farklı baktığı bir dönemde. İkicisi, Milošević'in Projesi'nin olduğu bir dönemdedi. Milošević, cumhuriyetlerinin bağımsızlığını hiçbir zaman kabul etmiyordu. Bosna sınırlarının kabul etmediğini öne çıkarıyordu. Kendisinin bu projesi, literatürde, Büyük Sırbistan-Küçük Yugoslavya olarak geçiyor. Bu proje ise, Sırp, Hırvatistan ve Bosna Hersek'te yaşadıkları bölgelerinin çerçevesinden oluşuyordu. Buralar, Sırp, Sırp ülkesi yapılmak isteniyordu. Bunun için, rejimin gücüne ve kendisine emanet olarak bırakılan Yugoslavya Halk Ordusu'na (JNA) sahipti. Hediye eline verilmişti. Bu hediye ise, Sırp Cumhuriyeti Ordusu'na dönüşmüştü. Aylarca, askeri üniteler ve alet edavat, Slovenya'dan Bosna'ya, Hırvatistan'dan Bosna'ya, Makedonya'dan da Bosna'ya geri getiriliyordu. Bosna Hersek, askeri güç ve tekniğin en büyük toplama kampıydı. O tür şartlarda, direniş ve savunmayı yürütme, kuvvetli kalma sorumluluğu ve cesaret İzzetbegoviç ve beraberinde çalıştığı Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinde aittir. Tehdit edilen halkı adına, devleti adına öne çıkmıştı.

– *Gligorov ile inisiyatif?*

– Bu 1991 senesinin ilk yarısında gerçekleşti. Yugoslavya Cumhuriyetleri'nin başkanlarının ortak toplantıları vardı ve bunlar dönüyordu, bir defa Hırvatistan, bir defa Slovenya, bir defa Bosna. Onların, bazen yaklaşma, bazen uzaklaşma olan bu görüşmelerinden bir fikir ortaya çıktı. Aslında iki fikir vardı. Konfederasyon fikri, bunu başlangıçta Tuđman bile kabul etmişti. Sonra İzzetbegoviç ve Gligorov, Asimetrik Federasyonun oluşturulması için ortak bir inisiyatif sundular. Bu konfederasyonunun daha üstünü ifade ediyordu. Bu, daha çok ortak şeyleri tutmak isteyen cumhuriyetler asimetrik, tutmak, istmeyenler ise konfederal olacaktı. Halbuki, bunu da Milošević kabul etmedi. Konfederasyon ile ilgili hiçbir fikri kabul etmedi ve bu bir başarısızlıktı. Diğerleri ise bağımsızlığa doğru yöneldiler. O dönemde, 1991 senesinde, Milošević Tuđman ile, Karacorcevo ve diğer yerlerde, Hırvatistan ve Sırbistan, iki milli ülkelerinin oluşturulması ile ilgili gizli müzakerelerde bulunuyordu. Bu ülkelerinin oluşumunu sadece bölüşmede değil, Bosna Hersek'in yok olmasında görüyorlardı. Akademik Dušan Bilandić'in , *Yakından Tarih* adlı bir kitabı var. Sırbistan ve

Hırvatistan tarafından oluşan iki takımın karar vermesini özetliyor. Dört tane oturumları vardı. Orada, Hırvatistan'ın adına uzmanların bir sınır araştırdıklarını göreceksiniz. Bosna Hersek'in içerisinde Sırbistan ve Hırvatistan'ı ayırt eden bir sınır vardı. Esas sorun buydu. Bu uzmanlar ise Hırvatistan için, 1939 senesinden kalma Banovina'nın sınırını araştırıyorlardı. Banovina'nın ne olduğu özel bir hikayedir. Banovina derin bölgeye girmişti, Stolac'tan, Orta Bosna'dan, yukarı Posavina'ya doğru uzanıyordu. Sırp uzmanları ise çok iddialıydı. Onlar, o Sırp devletinin sınırlarını bulmaya çalışıyorlardı, Hırvatistan'ın denizinde Biograd. Bunun üzerinde görüşmeler sona ermişti. Daha ileri gitmek mümkün değildi. Bosna Hersek'in içi söz konusu olunca, özellikle Sırp heyetinde bulunanlar, Hırvat heyetindekiler susuyordu, Boşnakların göç etmelerini istediler. Biraz kalabilirlerdi fakat göç etmeleri lazımdı. Onlar bu bölge için değiller vs. gibi şeyler söylüyorlardı.

– *Yugoslav Cumhuriyetler Birliği neden Avrupa Birliği tarafından desteklenmedi?*

– Bu iyi bir soru. Yugoslavya Federasyonu'nun krizinin çözülmesinin bir seçeneği de, Yugoslavya'nın Avrupa Birliği üyesi olmak için müzakerelerin başlatılmasıydı. Ante Marković ve siyasi reformlarına sonsuz güveniliyordu. Avrupa Komisyonu Başkanı Belgrad'a gelmişti ve reformlar için büyük araçlar sunmuştu. Hemen de müzakereleri teklif etmişti. Onlar Yugoslavya'yı ciddi ve başarılı bir ülke olarak görüyorlardı ve sahiplenmeyi istiyorlardı. Halbuki, bu proje kısa zaman içerisinde başarısız çıktı, çünkü ne Milošević ne de Tuđman bunu uygun gördü. Ona inanmıyorlardı ve böylece Marković güveni kaybetti. Öyle bir proje vardı fakat gereken desteğe ulaşamadı, ne içerden ne de dışardan. Ama öyle bir şey vardı.